

1774'TEN GÜNÜMÜZE TÜRK DIŞ POLİTİKASI*

Kaan SERTOK**

William Hale Türkiye'nin iç ve dış politikasına ilişkin akademik literatüre önemli katkılar sağlamış bir akademisyendir. Hale'in 2003 yılında yayınlanan "Türk Dış Politikası 1774-2000" isimli eseri, Baskın Oran'ın editörlüğünde çıkan üç ciltlik Türk Dış Politikası serisi ile birlikte alanın temel başvuru kaynakları arasındadır. "1774'ten Günümüze Türk Dış Politikası", bu eserin 2010'lu yılların başını kapsayacak şekilde güncellenmiş edisyonudur. Kitabın önsözünde Hale bu güncellemeyi arada geçen sürede hem uluslararası sistemde hem de Türkiye'nin uluslararası arenadaki konumunda büyük değişiklikler olmasına dayandırmıştır. Bu doğrultuda, kitapta 1774'ten bu yana Türk dış politikasındaki süreklilik ve değişimin kapsamı akıcı bir anlatımla incelenmiş ve ilgili literatürün de detaylı bir taraması yapılmıştır.

Kitabın giriş bölümünde Hale, uluslararası ilişkilerin Realizm teorisini esas alarak Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'ni uluslararası sistemdeki orta büyüklükte güçler olarak sınıflandırmıştır. Bu kapsamda kullanılan güç kavramını Hale, "diğer devletleri normalde yapmayacakları şeyleri yapmaya zorlama ve başka devletlerin aynı yöndeki baskılarına karşı koyma yeteneği" olarak tanımlamıştır. Bu güç kavramının unsurlarını ise askeri kapasite, ekonomik güç ve kalkınma seviyesi oluşturmaktadır. Büyük güçlere kıyasla, küçük güçlerin uluslararası sistem içerisinde bağımsız aksiyon alma kabiliyetleri çok düşük düzeydedir. Hale, orta büyüklükteki devletlerin bu skalanın başı ve sonu arasında orta bir noktada konumlandığını ifade etmektedir. Diğer bir deyişle, orta büyüklükteki devletler, kendilerinden güçlü devletlerin etkisine belli ölçüde dayanabilir ve de bazen kendilerinden zayıf devletlerin izledikleri politikalarda belirleyici olabilir-

* William Hale (2021), 2. Baskı, Çev: Nasuh USLU, Serbest Kitaplar, Ankara, ISBN: 978-605-69552-9-7, 392 sayfa.

**Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı

TİKA Uzman Yardımcısı

E-posta: k.sertok@tika.gov.tr

ler. Daha büyük bir devletten tehdit algıladıklarında ise o devlete karşı ittifak kurmaya, büyük devletler arasındaki güç dengesini kullanmaya, ya da kendilerinden daha güçlü bir devletle ittifak kurmanın olası risklerinden kaçınmaya çalışabilirler. Hale, Türkiye örneğinin, ampirik açıdan küçük ve orta büyüklükteki devletlerin uluslararası arenadaki konumlarına ilişkin yapılan tanımlamalara uyduğunu savunmaktadır. Hale ayrıca Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki kontrolünü en stratejik varlığı olarak nitelendirmekte ve jeopolitik konumunun uluslararası arenadaki etkisini güçlendirdiğini iddia etmektedir. Ancak bu durumun aynı zamanda Türkiye'nin çevresi üzerinde çıkarları olan büyük güçlerle karşı karşıya gelme olasılığını arttırdığını ve tarafsız politikalar izlemesini irrasyonel hale getirdiğini belirtmiştir.

Giriş bölümü haricinde kitap kronolojik ve bölgesel odaklı bölümlerden oluşmakta, sonuçlar ve olasılıkların aktarılması ile sonlanmaktadır. Kitabın ilk altı bölümü, 1774-1918, 1919-1939, 1939-1945, 1945-1963, 1964-1990 dönemlerini ve Soğuk Savaş sonrasını incelemektedir. Sonraki beş bölüm Türkiye'nin Batı ile ilişkilerini ve yakın ve uzak coğrafyalara yönelik bölgesel politikalarını konu almaktadır. Son bölüm ise ulaşılan sonuçları ve geleceğe yönelik olasılıkları işlemektedir.

Kitabın 'Osmanlı İmparatorluğu'nun Dış İlişkileri (1774-1918)' başlıklı ilk bölümünde Hale, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu dönemde uyguladığı diplomasiyi devletin iç durumuyla bağdaştırarak anlatmaktadır. Dönemin karar alıcılarının karşılaştığı meydan okumalar ve olası politika seçenekleri ışığında gerileme dönemindeki İmparatorluğun büyük güçlere karşı izlediği denge politikası ortaya konmuştur. Hale'e göre, bu süreçten Türk karar alıcılar ve Türk halkının çıkardığı en kritik ders, İmparatorluğun yaşatılmasının ve reforme edilmesinin mümkün olmamasıydı. İmparatorluğun tarih sahnesine veda etmesiyle sonuçlanan bu süreçten çıkarılan diğer dersler, yeni kurulacak Türk devletinin sınırlarının koruyabileceği toprakları esas alması ve ülke içindeki azınlıkların ayrılıkçılık girişimlerinin şüphesizlikle karşılanmasıydı.

Kitabın 'Direniş, Yeniden İnşa ve Diplomasi (1918-1939)' başlıklı ikinci bölümünde Hale, Millî Mücadelenin ardından kurulan yeni Türk devletinin Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde yürüttüğü dış politikayı ele almıştır. Bu doğrultuda, 1919-1923 arası dönem Hale tarafından modern Türk tarihinin en önemli dönüm noktası olarak betimlenmiştir. Millî Mücadelenin başarıya ulaşmasını takiben Lozan Barış Antlaşması imzalanmış, yeni Türk devletinin yönetim biçimi Cumhuriyet olarak ilan edilmiş ve dış politikada 'Yurtta Sulh Cihanda Sulh' ilkesi

esas alınmıştır. Hale'e göre, 1923'ten 1930'ların ortasına kadar olan süreçte Türk dış politikasının temel meseleleri Lozan Barış Antlaşması'ndan kalan konulardır. Sonraki süreçte İtalya'nın ve Almanya'nın tehdit olarak belirmesi, Türkiye'yi İngiltere ve Fransa ile bir ittifak kurmaya yöneltmiştir.

Kitabın 'Türkiye ve İkinci Dünya Savaşı 1939-1945' başlıklı üçüncü bölümünde Hale, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sırasında izlediği dengeleme politikasının hangi süreçlerden geçtiğini işlemektedir. Dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü liderliğinde sürdürülen dengeleme politikası ile genç Cumhuriyetin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı korunmuştur. Hale'e göre, İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin ulusal çıkarlarının gereği başarılı bir şekilde yerine getirilmiştir. Ancak, savaş sonunda Sovyetler Birliği'nin Avrupa'nın güneydoğusunda etkili bir konuma ulaşması Türkiye'nin güvenlik kaygılarını arttıracaktır.

Kitabın 'Türkiye ve Soğuk Savaş (1945-1963): İçli Dışlı Olma Dönemi' başlıklı dördüncü bölümünde Hale, Soğuk Savaş'ın başlangıcıyla oluşan iki kutuplu uluslararası sistemin Türk dış politikasını nasıl şekillendirdiğini değerlendirmiştir. İki kutuplu uluslararası sistemde küçük ve orta büyüklükte güçlerin dış politikadaki özerklik alanı azalmaktadır. Türkiye'nin tarihsel ötekisini temsil eden ve komşusu olan Sovyetler Birliği'nin Boğazlar'da üs talebinde bulunması, Türk karar alıcılar tarafından ülkenin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne yönelik bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu açıdan, Hale Türkiye'nin Batı blokuna katılma kararını kaçınılmaz olarak nitelendirmiştir.

Kitabın 'Türkiye ve Soğuk Savaş (1964-1990): Küresel Değişimler ve Bölgesel Çatışmalar' başlıklı beşinci bölümünde Hale, Türk dış politikasının Soğuk Savaş'ın detant dönemine girmesinden sona ermesine kadar olan aralıktaki seyrini tahlil etmektedir. Dönemin iki büyük gücü olan ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerin yumuşaması, Türkiye gibi orta büyüklükte bir devlet için daha fazla manevra alanı yaratmıştır. Bu doğrultuda, Hale Türkiye'nin Sovyetler Birliği ve Bağlantısızlar Hareketi üyesi devletler ile ilişkilerini geliştirme imkânına kavuştuğunu aktarmaktadır. Öte yandan, Türkiye-ABD ilişkileri 1964 tarihli 'Johnson Mektubu' ile gerilmiş, Türkiye 1974'te 'Kıbrıs Barış Harekâtını' gerçekleştirmiş ve ardından 1975-1978 yılları arasında ABD'nin silah ambargosuna maruz kalmıştır. Hale'e göre, 1979'da İran İslam Devrimi'nin gerçekleşmesi ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesi, Soğuk Savaş'ın iki kutbu arasındaki ilişkileri gerginleştirmiş ve Türkiye'nin Batı bloku ile olan bağlarını güçlendirmiştir.

Kitabın 'Soğuk Savaş Sonrasında Türk Dış Politikası: Stratejik Seçenekler ile İç Ortam ve Ekonomik Durumlar' başlıklı altıncı bölümünde Hale, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından değişen uluslararası sistemde Türk dış politikasını etkileyen faktörleri analiz etmiştir. Hale'e göre, Sovyetler Birliği'nin dağılması, Türkiye'yi zamanında Batı blokuna yönelten tehdidi ortadan kaldırmış ve bu durum da Türk dış politikasında daha önce 1918-1923 ve 1945'te yaşanan ölçüde bir değişime sebebiyet vermiştir.

Kitabın 'Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye ve Batı (I): Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri' başlıklı yedinci bölümünde Hale, Soğuk Savaş'ın bitiminin ardından Türkiye-ABD ilişkilerinin hangi aşamalardan geçtiğini ortaya koymaktadır. Hale Türkiye-ABD ilişkilerini 1990-1991, 1991-1997, 1997-2002, 2002-2008 ve 2009-2011 şeklinde dönemlere ayırmış ve Türk dış politikasında ABD'nin diğer Batılı ülkelere kıyasla daha farklı bir yeri olduğunu belirtmiştir.

Kitabın 'Soğuk Savaş Sonrasında Batı ve Türkiye (II): Türkiye ve Avrupa Birliği' başlıklı sekizinci bölümünde Hale, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne (AB) üyelik yolculuğunu ele almıştır. Hale aday ülkeler arasında üyelik süreci en uzun süren ülkenin Türkiye olduğuna vurgu yapmıştır ve Türkiye-AB ilişkilerini 1990-1998, 1999-2005 ve 2006-2011 olarak üç döneme bölmüştür.

Kitabın 'Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye ve Bölgesel Politika (I): Yunanistan, Kıbrıs ve Balkanlar' başlıklı dokuzuncu bölümünde Hale, Türk dış politikasını bölgesel bir perspektiften değerlendirmektedir. Hale'e göre, Türk-Yunan ilişkileri Soğuk Savaş'ın bitiminden en az etkilenen dış politika gündemidir ve Kıbrıs Sorunu da çözümsüz kalmaya devam etmektedir. Hale ayrıca Türkiye'nin Balkanlar politikasının NATO ile ilişkileri iyileştirdiğini ve bölgedeki istikrar ve barış ortamına katkı sağladığını belirtmiştir.

Kitabın 'Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye ve Bölgesel Politika (II): Rusya, Karadeniz, Kafkasya ve Orta Asya' başlıklı onuncu bölümünde Hale, Türkiye'nin bu ülke ve bölgelere yönelik dış politikasını incelemektedir. Hale'e göre bu dönemde ekonomik bağlar Türkiye-Rusya ilişkilerinin önemli bir unsuru olmuştur. Türkiye ayrıca Karadeniz bölgesinde siyasi ve ekonomik ilişkilerini güçlendirmeye çalışmıştır. Türk dış politikasının Kafkasya gündemini ise bölgesel çatışmalar belirlemiştir. Hale ayrıca Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan Orta Asya devletleri nezdinde Türkiye'nin ağırlıklı olarak kültürel ve ekonomik roller oynayabildiğini ve bu doğrultuda 1992 yılında Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı'nın (TİKA) kurulduğunu belirtmiştir.

Kitabın ‘Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye ve Bölgesel Politika (III): Orta Doğu ve Dünyanın Geri Kalanı’ başlıklı on birinci bölümünde Hale, Türk dış politikasının bu bölgelerde nasıl bir rota izlediğini ortaya koymuştur. Türkiye’nin Orta Doğu politikası kapsamında Hale İsrail ve Filistin, Suriye, Irak ve İran ile ilişkileri ele almış ve Arap Baharı’nın Türk dış politikasına olan etkisine de değinmiştir. Ayrıca Türkiye’nin Asya-Pasifik, Latin Amerika ve Sahraaltı Afrika gibi doğrudan çıkarlarının ve yakın bağlarının olmadığı bölgelere yönelik dış politika aktivizmi de incelenmiştir. Hale’e göre Türk dış politikasının bu bölgelere yönelmesindeki motivasyon ekonomik bağları güçlendirmek ve uluslararası alanda daha aktif bir rol oynama isteğidir.

Kitabın ‘Sonuçlar ve Olasılıklar’ başlıklı on ikinci ve son bölümünde Hale, sonuç bölümünü üç başlık altında değerlendirmektedir. Hale ilk önce tarihsel açıdan Türk dış politikasındaki süreklilik ve değişim unsurlarını dönemsel karşılaştırmalar üzerinden ortaya koymuştur. Ardından Soğuk Savaş’ın bitimini takiben Türk dış politikasının önünde nasıl seçenekler olduğunu ABD, AB, Balkanlar, eski Sovyetler Birliği ülkeleri ve Orta Doğu bağlamında ele almıştır. Son olarak ise 2002’den sonra Türk dış politikasında yaşanan paradigma değişikliğine ışık tutmuştur.

“1774’ten Günümüze Türk Dış Politikası”, pek çok açıdan olumlu özellikler taşımaktadır. Öncelikle, kitabın teorik temeli sağlamdır. Hale uluslararası ilişkilerin Realizm teorisini esas alarak Türkiye örneğini orta büyüklükte güç kavramı üzerinden analiz etmiştir. Bu durum, kitabı analitik olmaktan çok betimleyici nitelik taşıyan benzerlerinden ayırmaktadır. Bir diğer husus, kitabın kaynakçasının kapsamlı olmasıdır. Kitabın kaynakçasından yararlanarak Türk dış politikası üzerine derinlemesine okumalar yapmak mümkündür. Bu da yazarın Türk dış politikası literatürüne hâkimiyetinin bir göstergesidir. Benzer şekilde, kitabın dönemleri konu alan bölümleri Türk dış politikasındaki dönüşümleri yansıtmaları açısından uygun bir biçimde belirlenmiştir. Bunların yanı sıra, kitabın eksik kaldığı konular da vardır. Öncelikle, kitapta tablo, grafik ve haritaların kullanılması anlatılan konuları somutlaştırarak okuyucunun içeriği daha iyi kavramasını sağlayabilir. Ayrıca, kitabın içeriği konuların daha detaylı işlenmesi yoluyla genişletilebilir.